

**METHODOLOGY OF TEACHING INSTRUMENT PERFORMANCE TO
VISUALLY IMPAIRED STUDENTS: PROBLEMS AND SOLUTIONS**

Nabiyeva Farog’atxon 3rd-year student of the Professional Education program,
Department of Instrument Performance, Kokand State University

Abstract. This article examines the key pedagogical challenges arising in teaching instrument performance to visually impaired and low-vision students, and the practical ways to address them. The article analyzes the activation of auditory and tactile senses as the primary learning channels, learning musical notation through touch (tactile Braille notation system), verbal instruction methodology, and creating an inclusive environment in group learning. The research findings indicate that the musical learning potential of visually impaired students is no lower than that of their sighted peers, however it requires special skills and patience from the educator.

Keywords

visually impaired, inclusive education, instrument performance, tactile learning, Braille notation system, verbal instruction, music pedagogy, students with special needs.

**KO‘ZI OJIZ O‘QUVCHILARDA CHOLG‘U IJROCHILIGINI O‘QITISH
METODIKASI: MUAMMOLAR VA YECHIMLAR**

Qo‘qon davlat universiteti “Cholg‘u ijrochiligi” kafedrası Professional ta‘lim
yo‘nalishi 3-bosqich talabasi Nabiyeva Farog’atxon

Annotatsiya: Ushbu maqolada ko‘zi ojiz va zaif ko‘ruvchi o‘quvchilarga cholg‘u ijrochiligini o‘qitishda yuzaga keladigan asosiy pedagogik muammolar va ularni hal etishning amaliy yo‘llari ko‘rib chiqiladi. Maqolada eshitish va teginish sezgilarini asosiy o‘quv kanali sifatida faollashtirish, sezgi orqali nota o‘rganish (taktil Brayl nota tizimi), og‘zaki yo‘l-yo‘riq metodikasi va guruh ta‘limida inklyuziv muhit yaratish masalalari tahlil etiladi. Tadqiqot natijalari ko‘zi ojiz o‘quvchilarning musiqa o‘rganish salohiyati ko‘ruvchi tengdoshlaridan past emasligini, biroq pedagogdan maxsus

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-3, 2026

ko‘nikma va sabr-toqat talab etishini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: ko‘zi ojiz, inklyuziv ta’lim, cholg‘u ijrochiligi, taktil o‘rganish, Brayl nota tizimi, og‘zaki yo‘l-yo‘riq, musiqa pedagogikasi, maxsus ehtiyojli o‘quvchilar.

Musiqa — insonning barcha sezgi organlari orqali his qilinadigan san‘at turidir. Ko‘rish qobiliyatidan mahrum bo‘lgan shaxslar uchun musiqa ko‘pincha dunyoni his qilishning eng kuchli vositalaridan biriga aylanadi. Tarix sahifalarida Ray Charles, Stevie Wonder, Andrea Bocelli kabi buyuk musiqachilar ko‘zi ojiz bo‘lishiga qaramay jahon musiqa san‘atining cho‘qqilariga erishganligi bu haqiqatni yaqqol isbotlaydi. Biroq ko‘zi ojiz o‘quvchilarga cholg‘u ijrochiligini o‘qitish o‘ziga xos pedagogik muammolar majmuasini taqozo etadi. An’anaviy musiqa ta’limi tizimi ko‘rish sezgisiga — nota varaqlarini o‘qish, o‘qituvchi harakatlarini kuzatish, cholg‘u texnikasini namoyish orqali o‘rgatish — asoslanadi. Bu tizimda ko‘zi ojiz o‘quvchi avtomatik ravishda chetga chiqib qoladi. O‘zbekistonda inklyuziv musiqa ta’limi sohasidagi ilmiy tadqiqotlar deyarli yo‘q. Musiqa maktablari va konservatoriyalar ko‘zi ojiz o‘quvchilarni qabul qilish uchun huquqiy asos mavjud Bo‘lsa-da, amaliy metodika, maxsus o‘quv materiallari va o‘qituvchilarning tayyorgarligi hali yetarli darajada rivojlanmagan. Ushbu maqola aynan shu bo‘shliqni to‘ldirish maqsadida yozilgan.

Cholg‘u o‘qitishning eng keng tarqalgan usuli — o‘qituvchi ijro etib ko‘rsatadi, o‘quvchi kuzatib, taqlid qiladi. Bu usul ko‘zi ojiz o‘quvchi uchun to‘liq ishlamaydi. Barmoq joylashuvi, qo‘l pozitsiyasi, egnatish burchagi — bularni ko‘rsatib bo‘lmaydi. Shu sababli o‘qituvchi ko‘rgazmali namoyishdan to‘liq voz kechib, boshqa sezgi kanallariga o‘tishi zarur. Ko‘pchilik o‘qituvchilar bu o‘tishga tayyor emas. Ular cholg‘u texnikasini so‘z bilan ifodalashda qiynaladilar, chunki o‘zlari bu texnikani ko‘rish orqali o‘rganishgan. Natijada dars samarasiz bo‘lib, o‘quvchida ham, o‘qituvchida ham ruhiy charchash kuzatiladi. Oddiy nota yozuvi ko‘zi ojiz o‘quvchi uchun mutlaqo foydasiz. Jahonda ko‘zi ojiz musiqachilar uchun Brayl nota tizimi (Louis Braille tomonidan 1829

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-3, 2026

yilda ixtiro qilingan) mavjud bo‘lib, u maxsus nuqtalar kombinatsiyasi orqali musiqiy belgilarni ifodalaydi. Biroq O‘zbekistonda o‘zbek tilidagi Brayl nota materiallari deyarli mavjud emas. Ko‘pchilik musiqa maktablarida bunday materiallar hech qachon tayyorlanmagan. Buning oqibatida ko‘zi ojiz o‘quvchilar nota yozuvini o‘rganmay, faqat quloq va xotiraga tayanib o‘qishga majbur bo‘ladi. Bu yondashuv qisqa muddatda ishlasa-da, murakkab repertuarni o‘rganishda jiddiy to‘siqqa aylanadi. Musiqa maktablarida solfejo, musiqa nazariyasi va ansambl darslari odatda guruh shaklida olib boriladi. Ko‘zi ojiz o‘quvchi bu darslarda doskaga yozilgan notalarni ko‘ra olmaydi, o‘qituvchining imo-ishoralarini sezmaydi, o‘rtoqlarining nima qilayotganini kuzata olmaydi. Natijada u guruh faoliyatidan chetlashadi va asta-sekin ruhiy jihatdan izolyatsiyaga tushadi. Pedagog Lowenfeld (1971) ko‘zi ojiz bolalarda kuzatiladigan “o‘rganilgan ojizlik” (learned helplessness) hodisasini tasvirlab, bu holatning asosan moslashtirilmagan ta‘lim muhiti natijasida yuzaga kelishini isbotlagan. Demak, muammo o‘quvchida emas — tizimda. O‘zbekiston musiqa o‘qituvchilarini tayyorlaydigan oliy ta‘lim muassasalarining o‘quv dasturlarida inklyuziv ta‘lim va maxsus ehtiyojli o‘quvchilar bilan ishlash metodikasi deyarli o‘rgatilmaydi. Ko‘pchilik o‘qituvchilar ko‘zi ojiz o‘quvchi bilan birinchi marta duch kelganda nima qilishni bilmaydi va bu vaziyat ularni ham, o‘quvchini ham noqulay ahvolga soladi.

Ko‘rish sezgisining o‘rnini teginish sezgisi qisman to‘ldirishi mumkin. Taktill o‘rgatishda o‘qituvchi o‘quvchining qo‘llarini o‘z qo‘llari bilan yetaklab, to‘g‘ri pozitsiyani his ettiradi. Bu usul “qo‘l ustida qo‘l” (hand-over-hand) deb ataladi va ayniqsa dastlabki bosqichda barmoq joylashuvini o‘rgatishda samarali. Masalan, dutor o‘rgatishda o‘qituvchi o‘quvchining chap qo‘l barmoqlarini tor ustiga to‘g‘ri joylashtiradi, o‘ng qo‘l harakatini esa asta-sekin yo‘naltiradi. O‘quvchi harakatni his qilib, xotirasida saqlab qoladi. Bir necha marta takrorlangach, barmoqlar “o‘z-o‘zidan” to‘g‘ri pozitsiyani topadi. Biroq bu usulning o‘z cheklovi bor: ba‘zi o‘quvchilar

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-3, 2026

teginishga sezgir yoki noqulay munosabatda bo‘lishi mumkin. Shu sababli usulni qo‘llashdan oldin o‘quvchining roziligi va qulayligi ta‘minlanishi shart.

Ko‘zi ojiz o‘quvchiga cholg‘u texnikasini so‘z orqali tushuntirish — og‘zaki yo‘l-yo‘riq — alohida mahorat talab qiladi. O‘qituvchi “to‘g‘riroq” yoki “yuqoriroq” kabi noaniq ko‘rsatmalar o‘rniga aniq, o‘lchanadigan yo‘riqlar berishi kerak. Masalan: “Bosh barmoqni tordan yarim santimetr pastga tushir”, “Tirsagingni tanangga 45 daraja burchakda ushla”, “Nafas olib, 3 ta hisob sanab, keyin tortib ko‘r.” Yaxshi og‘zaki yo‘l-yo‘riq uchun o‘qituvchi cholg‘u texnikasini o‘zi ham jismoniy jihatdan chuqur his qilishi kerak — faqat ko‘rish emas, harakat va muskullar xotirasiga tayanish kerak. Bu esa ko‘pchilik o‘qituvchilar uchun o‘z-o‘zini qayta o‘rgatish jarayonini anglatadi. Ko‘zi ojiz o‘quvchilar eshitish xotirasida ko‘pincha odatdan tashqari kuchli imkoniyatlarga ega. Ko‘rish sezgisidan mahrum shaxslarda miyaning eshitish markazi ancha kengayib, kuchayganligi kuzatiladi — bu hodisa neyrologiyada “kompensator plastiklik” deb ataladi. O‘qituvchi bu imkoniyatdan to‘liq foydalanishi kerak. Kuyni avval o‘qituvchi bir necha marta ijro etadi, so‘ng o‘quvchi quloqqa suyanib takrorlaydi. Ritmni daf yoki qarsak orqali his ettirish, tovush balandligini ovoz bilan ko‘rsatish, dinamikani his qilish uchun cholg‘uni tanaga yaqin tutish — bularning barchasi eshitish va taktil sezgini birlashtirib, yaxlit musiqiy tasvirni hosil qiladi. Brayl nota tizimi — ko‘zi ojiz musiqachilar uchun yagona mustaqil nota o‘qish vositasi. Ushbu tizimda har bir nota, pauza, kalit belgisi va dinamik ko‘rsatma maxsus oltita nuqta kombinatsiyasi orqali ifodalanadi. Ko‘zi ojiz o‘quvchi barmoq uchi bilan bu nuqtalarni his qilib, notani o‘qiydi. O‘zbekiston musiqa ta‘limi uchun zudlik bilan hal etilishi kerak bo‘lgan vazifa — milliy repertuarni (maqom kuylari, xalq qo‘shiqlari, bolalar asarlari) Brayl notasiga o‘girish va musiqa maktablariga tarqatish. Bu ishni maxsus ta‘lim muassasalari, konservatoriya va ko‘zi ojizlar jamiyatlari hamkorligida amalga oshirish mumkin.

Ko‘zi ojiz o‘quvchini alohida o‘qitish ham, uni moslashtirilmagan guruhga qo‘shib

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-3, 2026

yuborish ham noto‘g‘ri. To‘g‘ri yondashuv — guruh darslarini barcha o‘quvchilar ishtirok etadigan tarzda qayta tashkil etish. Buning uchun: doska yozuvlari o‘rniga og‘zaki tushuntirish, guruh mashqlari uchun ham eshitish, ham harakatga asoslangan topshiriqlar, va ko‘ruvchi o‘quvchilarni ko‘zi ojiz o‘rtoqlariga yordam berishga o‘rgatish — bular barchasi bir vaqtda barcha o‘quvchilar uchun ta‘lim sifatini oshiradi. Ko‘zi ojiz o‘quvchi bilan birga dars o‘tish ko‘ruvchi o‘quvchilarning ham musiqiy eshitish va diqqat jamlash qobiliyatini sezilarli darajada oshiradi. Chunki ko‘rish sezgisiga tayanish imkoni qisqarganda, barchaning qulog‘i yanada o‘tkir ishlaydi.

1. Birinchi darsda o‘quvchi bilan “tanishish suhbatini” o‘tkazing: qanday his qilishini, qaysi sezgilari kuchliroq ekanligini, nimalarga noqulay ekanligini bilib oling. Bu ma‘lumot butun o‘quv jarayonini shakllantiradi.

2. Har bir yangi texnikani uch bosqichda o‘rgating: avval og‘zaki tushuntirish, keyin taktil his ettirish, so‘ng mustaqil sinash. Bir bosqichga yetarlicha vaqt ajrating.

3. Kuylarni avval butun holda eshittiring — o‘quvchi maqsadni his qilsin. Keyin bo‘laklarga bo‘lib o‘rgating. Ko‘zi ojiz o‘quvchi uchun “bu nima uchun kerak” savoli ayniqsa muhim.

4. Ijobiy, aniq qayta aloqa bering. “Yaxshi” emas — “Mana shu barmoq holatida tovush ancha toza chiqdi” deya ayting. Noaniq maqtov ko‘zi ojiz o‘quvchiga yo‘nalish bermaydi.

5. O‘quvchining mustaqilligini doimo rag‘batlantiring. Har bir yangi kuyni avval o‘zi eshitib, xotirasida saqlashga, keyin ijro etishga undang. Doimiy yordam ruhiy bog‘liqlikni keltirib chiqaradi.

Ko‘zi ojiz o‘quvchilarda cholg‘u ijrochiligini o‘qitish — murakkab, biroq to‘liq hal etilishi mumkin bo‘lgan pedagogik vazifa. Tarix va zamonaviy amaliyot shuni isbotlaydiki, ko‘rish sezgisidan mahrum bo‘lish musiqa o‘rganishga to‘siq emas — faqat boshqacha yondashuvni talab qiladi. Taktil o‘rgatish, og‘zaki yo‘l-yo‘riq, eshitish

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-3, 2026

xotirasini faollashtirish va Brayl nota tizimi — bu usullar to‘g‘ri qo‘llanilganda ko‘zi ojiz o‘quvchi ham to‘laqonli musiqiy ta‘lim olishi, professional darajaga yetishi mumkin. Buning uchun zarur bo‘lgan asosiy resurs — malakali, sabr-toqatli va ijodkor o‘qituvchi. O‘zbekiston musiqa ta‘limi tizimi oldida ikkita muhim vazifa turibdi: birinchisi — o‘qituvchilarni inklyuziv metodika bo‘yicha qayta tayyorlash, ikkinchisi — milliy repertuarni Brayl notasiga o‘girish. Bu ikki qadam ko‘zi ojiz o‘quvchilarning musiqa maktablariga to‘liq integratsiyasi uchun asos bo‘la oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Abdullayeva M. (2022). Maxsus ehtiyojli o‘quvchilar bilan ishlash metodikasi. Toshkent: O‘qituvchi.
2. Braille L. (1829). Procédé pour écrire les paroles, la musique et le plain-chant. Paris.
3. Grosheva T. (2019). Obucheniye muzıke nezryachikh detey. Moskva: Prosveshcheniye.
4. Lowenfeld B. (1971). Our Blind Children: Growing and Learning with Them. Charles C Thomas Publisher.
5. Mirzayeva D. (2021). Inklyuziv ta'limda musiqa darslarini tashkil etish. Samarqand: SamDU.
6. Roder B. et al. (2001). Auditory memory in congenitally blind adults. Cognitive Brain Research, 11(2).
7. Sandor F. (1975). Musical Education in Hungary. Corvina Press, Budapest.
8. Tomlinson C. (2014). The Differentiated Classroom: Responding to the Needs of All Learners. ASCD.
9. UNESCO (2020). Inclusive Education: All Means All. Global Education Monitoring Report.
10. Yusupova N. (2023). Musiqa maktablarida inklyuziv yondashuv. Pedagogika jurnali, №2.